

УДК 821.161.3.09.

**СЮЖЭТНА-ВОБРАЗНЫЯ ПАРАЛЕЛІ
І ІДЭЙНА-ЭСТЭТЫЧНЫЯ СЫХОДЖАННІ Ў ТВОРЧАСЦІ
Я. КУПАЛЫ І Т. ШАЎЧЭНКІ**

Чмарава Марына Іванаўна

дацэнт кафедры літаратуры і міжкультурных камунікацый
установы адукацыі “Магілёўскі дзяржаўны ўніверсітэт імя А. А. Куляшова”;
кандыдат філалагічных навук, дацэнт

Борбат Таццяна Іванаўна

дацэнт кафедры літаратуры і міжкультурных камунікацый
установы адукацыі “Магілёўскі дзяржаўны ўніверсітэт імя А. А. Куляшова”;
кандыдат філалагічных навук, дацэнт
(г. Магілёў, Беларусь)

Аналіз фактаў літаратурнага жыцця двух славянскіх народаў (украінскага і беларускага) – справа цікавая, але і надзвычай складаная. Асабліва калі прыняць пад увагу тое, што прадметам навуковага аналізу з’яўляецца творчасць Т. Шаўчэнкі і Я. Купалы, сапраўдных паэтаў-прарокаў, лідэраў пісьменніцкіх пакаленняў сярэдзіны XIX і XX ст.

Вядома ж, збліжае гэты творчыя таленты не толькі тое вялікае значэнне, якое яны маюць у гісторыі сваіх нацыянальных літаратур, але і агульнасць светапоглядных устаноў, неадольнае жаданне падараваць абяздоленаму народу лепшыя “долю і волю”. Украінскі і беларускі народы мусілі здабываць незалежнасць у надзвычай цяжкіх умовах барацьбы з аднолькавымі ворагамі – польскімі і рускімі шавіністамі – відавочны факт. У сярэдзіне XIX і нават на пачатку XX ст. беларусы і ўкраінцы былі тымі “мужыцкімі нацыямі”, якія толькі пачыналі сваё культурнае і гістарычнае сцвярджэнне, толькі з адным, няхай і неацэнным, але ўсё ж маргінальным у цывілізацыйных адносінах скарбам – вуснай народнай творчасцю, мусілі праз яе адраджацца і праз яе ўваходзіць у агульнаеўрапейскую літаратурную і культурную прастору. Адсюль – вытокавае адзінства ў паэтыцы, вобразнасці, тэматыцы, матывах і сюжэтах у абедзвюх славянскіх літаратурах.

Нельга забывацца і на агульны гістарычны шлях, па якім разам крочылі ўкраінцы і беларусы. Пачаткам гэтага шляху была Кіеўская Русь, яго вышынёй – Рэч Паспалітая, а потым, пасля шматлікіх войнаў і канфедэрацый, – і Расійская імперыя. Абодва народы праходзілі аднолькавыя ступені і культурнага развіцця – Рэнесансу, Рэфармацыі і Контррэфармацыі, Барока, Асветніцтва і, нарэшце, Рамантызму і Пазітывізму. Многія аўтары, такія, як М. Смярыцкі, А. Плут, Г. Жавускі, Ю. Славацкі, фізічна нараджаліся на Украіне, але па-пісьменніцку праяўлялі сябе менавіта на Беларусі, былі яе вешчунамі. Адсюль і з’яўленне так званых вандроўных сюжэтаў, вобразаў-архетыпаў, характэрных у аднолькавай ступені і для ўкраінцаў і для беларусаў.

Творчасць Я. Купалы і Т. Шаўчэнкі – з’явы блізкароднасныя, маючыя шмат агульнага ў галіне паэтыкі, сімволікі, выкарыстанні аднолькавых сюжэтаў, матываў і вобразаў. Прычын таму некалькі:

Па-першае, абодва паэты былі ўзгадаваны народнай стыхіяй, праходзілі праз народныя ўніверсітэты, таму ў першую чаргу арыентаваліся на архаічную культуру і вусную творчасць. Тое, што ўкраінскі і беларускі народы – братнія, славянскія – факт, які не падлягае сумненню. Адсюль і зразумелая блізкасць паэтычнага слова двух нацыянальных вешчуноў, асабліва ў галіне паэтыкі – слухаючы блізкія па стылі выканання, паводле зместу і сістэмы вобразаў, народныя песні, назапашвалі Я. Купала і Т. Шаўчэнка тыпалагічна блізкі матэрыял для арыгінальных твораў.

Па-другое, уплывала на паэтаў і літаратурная традыцыя. У савецкім літаратуразнаўстве доўгі час сцвярджаўся жыватворны ўплыў рускай дэмакратычнай літаратуры. Даследаванне гістарычнай тэматыкі ў мастацкай спадчыне паэтаў дазволіла сцвердзіць таксама і ўплыў польскай рамантычнай традыцыі, замацаванай у паэмах “Гайдамакі” Т. Шаўчэнкі і “Бандароўна” Я. Купалы. Аўтары падаюць мастацкую версію шырока вядомага ў польскай літаратуры сюжэта, звязанага з “гайдамацкім паўстаннем на Украіне ў 1869 г.” Т. Шаўчэнка стварае яркія вобразы кіраўнікоў паўстання – казацкага атамана Жэлезняка і палкоўніка Гонты, якіх называе адзінымі абаронцамі Украіны, сапраўднымі патрыётамі. Гэту думку падтрымаў і Я. Купала, малюючы вобраз ворага паўстання – эксплуатацара і прыгонніка М. Патоцкага. У польскай літаратуры – іншы падыход да ацэньвання акрэсленых гістарычных падзей: С. Гашчынскі (“Замак Канёўскі”) называе паўстанне бандыцкім, а гайдамакаў – крывавымі варварамі. Тое, што Я. Купала і Т. Шаўчэнка маюць аднолькавую пазіцыю ў інтэрпрэтацыі далёка не адназначных падзей, – факт, на наш погляд, паказальны.

Кажучы пра ўплыў пэўнай літаратурнай традыцыі на таго або іншага паэта, навукоўцы часцей звяртаюць увагу на пераемнасць шаўчэнкаўскай традыцыі ў творчасці Я. Купалы. Уплыў беларускай літаратурнай традыцыі на Т. Шаўчэнка амаль не згадваецца, нягледзячы на тое, што менавіта беларускія рэаліі (праз творчасць А. Міцкевіча, Я. Чачота, Я. Баршчэўскага) сталі калыскай, у якой гадаваўся талент Т. Шаўчэнкі-рамантыка. Выкарыстанне гістарычнай тэматыкі ў творчасці абодвух паэтаў надзвычай шырокае. Т. Шаўчэнка апявае легендарныя часы – “залаты век” Украіны, маючы на ўвазе эпоху гетманшчыны і Запарожскай сечы (XVII–XVIII стст.). Пры гэтым абавіраецца Кабзар на рэальныя гістарычныя факты, якія, аднак, падае ў мастацкай інтэрпрэтацыі. Погляд Я. Купалы сягае глыбей у смугу мінуўшчыны, бо легендарныя часы беларускі паэт знаходзіў у гісторыі ВКЛ і Полацкага княства. Аднак на пачатку XX ст. Я. Купала, відаць, не меў сістэмных звестак пра гэты перыяд, таму мусіў абавірацца не на факты, а на фальклорныя і міфалагічныя сюжэты (легенда пра Гарыслава, Машэку і г.д.).

Беларусь і Украіна маюць і шмат адрознага, што адбілася і на прыродзе творчасці згаданых паэтаў. Украіна – край найперш казацкі, дзе свабода і незалежнасць асацыіруюцца з Запарожскай сеччу, якая была, напрыклад, для таго ж Т. Шаўчэнкі, прыкладам нацыянальнага духу і ахвярнага змагання з ворагамі. Пры гэтым трэба ўлічваць і той факт, што доўгі час ворагамі Украіны былі і так званыя “польскія паны”, да якіх адносілі і шляхціцаў каталіцкага веравызнання з Беларусі (“Гайдамакі Т. Шаўчэнкі”). Каталіцызм і польскасць у свядомасці ўкраінцаў – паняцці тоесныя, таму часта нацыянальнае пытанне ставілася поруч з пытаннямі рэлігійнага і канфесійнага характару. Адсюль і характэрныя вобразы ворагаў ва ўкраінскай літаратуры – паны ды ксяндзы, а

часы ідэальныя дапасуюцца ў асноўным да гісторыі параўнальна нядаўняй. Беларусь мела сваю краіну – Вялікае княства Літоўскае, сваю літаратурную мову, на якой выдаваліся Канстытуцыя (III рэдакцыя Статутаў) і нават Святое пісанне (Біблія Ф. Скарыны і Катэхізіс С. Буднага). Адсюль і скіраванасць ідэальных часоў у напauлегендарную мінуўшчыну, звязаную з нараджэннем Княства і яго апафеозам падчас праўлення Альгерда і Вітаўта (М. Гусоўскі, Я. Вісліцкі). Праваслаўе на Беларусі, у адрозненне ад Украіны, не было верай адзінай нацыянальнай, бо побач існавалі пратэстанты (да сярэдзіны 17 ст.), уніяты і католікі, а ў творчасці Ф. Багушэвіча менавіта ўніяцтва – вера сапраўды беларуская.

І Т. Шаўчэнка, і Я. Купала, кожны ў сваі час, мусілі вырашаць адны і тыя ж праблемы сацыяльнага і нацыянальнага разняволення народа. Паэты ўскладалі на сябе місію прарокаў, меліся абудзіць суайчыннікаў ад цяжкага сну нявер’я і самазабыцця. Адсюль і аднолькавыя вобразы і канфлікты ў “Жалейцы” і “Кабзары”. Паэт-прарок імкнецца звесці людзей з бітага шляху да пекла, патрабуе ад іх мужнасці і ахвярнасці. Каб давесці прыкрую ісціну людзям-ваўкалакам, Т. Шаўчэнка і Я. Купала выкарыстоўваюць аднолькавыя біблейна-сакральныя вобразы (Бедны Лазар, прарок Іезекіль), матывы (матыў прафетызму, адказнасці за народ перад Богам) і сюжэты (сюжэт змёртвых паўстання Хрыста, пакутных хаджэнняў Святой Дзевы Марыі). Не менш відавочнае падабенства паўстае і ў асэнсаванні вобраза Радзімы, якая для Я. Купалы і Т. Шаўчэнкі – маці, якой выракліся яе “шэльмы”-дзеці.

На шляху да волі і долі Т. Шаўчэнка і Я. Купала сутыкнуліся з неразуменнем, людской крыўдай, ілюзіяй таго, што зло – нібыта непераможнае, усёпраглынаючае. Паэты мусяць вырашаць праблему тэадыцэі, кідаюць праклён жорсткаму, неабачліва суроваму Богу (вершы “Прарок”, верш “Ерэтык” Т. Шаўчэнкі і інш.).

Аб’ядноўвае паэтаў і спецыфіка вырашэння сацыяльных канфліктаў. У Т. Шаўчэнкі і Я. Купалы Боскі народ – простыя людзі (казакі, сяляне), якім супрацьпастаўляюцца вырадкі-паны, якія выракліся Бацькаўшчыны, прадалі на чужыне душы. Паэты папракаюць паноў у здрадзе, касмапалітызме, вераць у тое, што Украіна і Беларусь адродзяцца не ў палацах магнатаў, а, па словах Я. Купалы, у хацінах “нэдзарзы” – бедака і гаротніка селяніна.

Яшчэ адна тэма, якая аднолькава хвалявала Т. Шаўчэнку і Я. Купалу, была тэма Радзімы. Уся іх творчасць прасякнута глыбокай і шчырай любоўю да сваёй Бацькаўшчыны – Украіны і Беларусі. Гэта любоў арганічна вынікала са светапогляду паэтаў, той высокай грамадзянскай адказнасці, якую яны бралі на сябе як вешчунны волі і імкненняў сваіх народаў.

Такім чынам, творчасць украінскага песняра была для Я. Купалы добрай школай паэтычнага майстэрства, што прывіла яму любоў да свайго народа,

роднага слова, навучыла ненавідзець усім сэрцам і душою крыўдзіцеляў народа. Тое, што ў творах украінскага і беларускага паэтаў сустракаюцца іншы раз амаль аднолькавыя ці падобныя сюжэтныя лініі, сітуацыі, матывы, сведчыць аб еднасці і дружбе нашых славянскіх народаў.